

УДК 316.4.051

Особливості моделювання суспільства майбутнього в сучасному соціальному пізнанні

А.Є. КОВАЛЬЧУК

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: k-anastasiya90@yandex.ru

Авторське резюме

В статті розглянуто можливість концептуалізації категорії «будущее» через призму соціального моделювання суспільства, відзначено важливість вивчення вже існуючих наукових представлень про майбутнє, так як безпосередньо вони обумовлюють вектор розвитку сучасного. Соціальне моделювання розглядається як специфічний метод соціального пізнання, який відрізняється від моделювання в точних науках. При побудові соціальної моделі учений опирається не тільки на алгоритми виділення ключових факторів основи, але і на вже існуючі теоретичні напрацювання, аналіз статистичної інформації. В основі соціального моделювання суспільства лежить системний підхід. В статті відзначається, що моделювання суспільства і створення на його основі прогнозів майбутнього актуально в соціальному пізнанні. Теоретики ХХ століття шляхом аналізу актуальних тенденцій сучасного створювали моделі образу майбутнього, які знайшли широкий відгук і стали основою подальших розробок. В якості домінуючих моделей суспільства «сучасне-майбутнє» в статті виділені і проаналізовані теорії інформаційного, постіндустріального суспільства і суспільства постмодерну. Виявлені ключові фактори, положені в основу цих моделей. В статті відзначено, що для повного аналізу можливої моделі суспільства майбутнього необхідно враховувати зміни, що відбуваються в кожній з таких фундаментальних структур як політика, економіка, культура, соціальні практики, науково-технічний прогрес. Кожна з підсистем суспільства взаємодіє з іншими, зміни в одній з них втягують за собою наступні зміни і в інших підсистемах. В сучасному суспільстві вивчення проблематики майбутнього як ніколи актуально, так як воно знаходиться в стані постійних змін під впливом глобалізаційних процесів, актуалізуються есхатологічні настрої. Вивчення майбутнього вимагає застосування комплексного підходу і застосування специфічних методів.

Ключові слова: майбутнє, особливості концептуалізації, соціальне моделювання, фундаментальні фактори, інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, суспільство постмодерну.

The features of the modeling of future society in a modern social cognition

A.E. KOVALCHUK

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: k-anastasiya90@yandex.ru

Abstract

The article considers the possibility of conceptualizing the category «future» through the lens of social simulation of community. This also notes the importance of the study of existing scientific ideas about the future, as they directly cause the development thrust of the present. Social simulation is considered as a specific method of social cognition, which is different from the simulation in the hard sciences. When making a social simulation a scientist relies not only on algorithms of highlighting the key factors of basics, but also on the existing theoretical know-how as well as analysis of statistical information. Social simulation of community is based on a systematic approach. The article states that the simulation of society and creation of forecasts for the future on that basis is relevant in social cognition. The theorists of the XXth century created simulations of the future by analyzing current trends of the present. These found a wide response and became the basis for further developments. The theory of information-oriented, post-industrial society and postmodern society are pointed out and analyzed as the dominant simulations of society «present-future» in an article. The key factors building basis for the simulations are identified. The article states that for a full analysis of the possible simulation of the future society the changes in each of such fundamental structures as politics, economy, culture, social practices, scientific and technical progress must be taken into account. Each of the society subsystems interacts with another. The changes in one of them result in subsequent changes in other subsystems. The study of the issues of the future is more important than ever in modern society, as it is constantly changing under the influence of globalization processes. The eschatological mood is being updating continuously as well. Studying the future requires an integrated approach and application of specific methods.

Keywords: future, especially of the conceptualization, social modeling, fundamental factors, information society, postindustrial society, postmodern society.

Постановка проблеми. З розвитком соціально-гуманітарного знання проблематика майбутнього все частіше стає елементом окремих наукових теорій. Концептуалізація майбутнього проявляється в керованому науковому пошуку. Інтерес до теми майбутнього © А.Є. Ковальчук, 2015

го обумовлений змінами всіх сфер суспільного життя, прискоренням соціальних процесів, необхідністю переосмислення вже існуючих теоретичних доробків, що стосуються різних етапів та ракурсів дослідження майбутнього. Але ми можемо також говорити про відсутність цілісного підходу до прогнозування розвитку суспільства, створення розмитої картини уявлень про майбутнє, де одні теорії протирічять іншим. Створення універсальної картини майбутнього, звісно, є утопічною ідеєю, але цікаво проаналізувати можливості соціального моделювання при дослідженні такої значущої та складної категорії соціального пізнання як майбутнє. Розмірковування про майбутнє, спроби відкрити його завісу ми можемо віднайти майже в усіх теоріях, що описують постсучасне суспільство. Саме тому цікаво проаналізувати, які ключові фактори розвитку соціальних систем покладено в основу кожної з концепцій задля створення комплексної, багатогальної моделі соціального розвитку суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед наукових праць, що стосуються досліджень суспільних тенденцій, ключових факторів, що впливають на розвиток суспільства та задають вектор розвитку майбутнього, можна виділити роботи М. Кастельса, Д. Белла, З. Баумана, Ж.Ф. Ліотара, Е. Тоффлера, У. Бека, Ж. Бодрийяра, М. Маклюєна, В. Вінджа та ін.

Застосування соціального моделювання до прогнозування розвитку суспільства як цілісної системи є досить новою проблематикою, певні аспекти якої досліджували такі вчені як І.В. Бестужев-Лада, Р. Шеннон, П.А. Сорокін, Н.Р. Аксонов, В.Г. Виноградов, А.В. Турчин та ін.

Метою дослідження є виявлення специфіки соціального моделювання майбутнього на прикладі теорій, що описують постсучасне суспільство.

Виклад основного матеріалу. В певній мірі концепції майбутнього присутні в міфологічних, релігійних уявленнях, культурно-історичних, футурологічних, науково-прогностичних, геополітичних теоріях. До визначення категорії «майбутнє» підходять по-різному. Його можна визначати за лише хронологічним критерієм, розуміти як певний модус, як стан розвитку часу та буття, що лише має відбутись, як результат вірогіднісного розвитку подій. Ф. Полак концептуалізує категорію майбутнє через термін «образ майбутнього» та наголошує, що образ, який превалує в суспільстві на певному етапі, може впливати на подальший його розвиток, а саме тому його вивчення має гуманістичну спрямованість, а соціальне прогнозування має займатись створенням позитивних образів майбутнього [5]. І.Д. Тузовський визначає образ майбутнього як комплекс соціальних очікувань відносно перспектив розви-

тку соціуму, заснований на явищах актуальної соціальності, науковій прогностиці, творчому осмисленні та індивідуальних переживаннях носія, відтворений ментально, вербально та/або візуально, такий, що має чітку емоційну та ціннісну наповненість, здійснює вплив на теперішнє [8, с.60]. Він відзначає, що проблема майбутнього є однією з наскрізних проблем повсякденної свідомості та раціонального осмислення світу. І.В. Бестужев-Лада серед підходів до вивчення проблем майбутнього виділяє прогностичний та конструктивний підходи, в межах яких відбуваються систематичні дослідження перспектив розвитку явищ та процесів у суспільстві, а також здійснюється активний вплив на майбутнє через застосування методик проектування, програмування, планування [3].

У цьому зв'язку цікаво виділити соціальне моделювання як специфічний метод соціального пізнання. В цілому можна сказати, що він являє собою процес побудови моделей, відмінний від моделювання в технічних, точних науках, оскільки суспільство є складною та багаторівневою системою, при моделюванні якої необхідно враховувати соціальні закони, внутрішню логіку та квінтесенцію соціальних процесів, явищ, феноменів. При побудові соціальної моделі важливо виділити лише суттєві, фундаментальні фактори, вивчити їх специфіку та, спираючись на них, спрогнозувати подальший розвиток. Цікавим є погляд Р. Шеннона на соціальне моделювання. Він відзначає, що створення соціальної моделі спирається на погляди авторитетних учених, експертів, на аналіз існуючої статистичної інформації стосовно об'єкта, який нас цікавить [9]. Соціальне моделювання спирається не стільки на чіткі алгоритми та стандартні набори правил виявлення найбільш важливих факторів, а на вже існуючі теоретичні знання, досвід та дослідження. Воно фіксує певні тенденції та має вірогіднісний характер. Соціальне моделювання методологічно спирається саме на системний підхід, оскільки соціум є складною соціальною системою, в якій існують різноманітні напрямки досліджень, що відображають сегменти цього складного інтегрального поняття [1, с. 118]. Зазвичай система визначається як сукупність елементів, що знаходяться у взаємодії. Суспільство як система від інших відрізняється тим, що може в певній мірі діяти та змінюватись вільно і спонтанно, через що повноцінний та довгостроковий опис її ускладнено. При побудові соціальних моделей можливо та необхідно врахування ключових факторів, що визначають розвиток суспільства. Соціальне моделювання можна ефективно застосовувати при прогнозуванні та проектуванні майбутнього. Застосовуючи соціальне моделювання, беручи його за основу, можливе виявлення основних тенденцій, від яких залежить розвиток суспільства та прогнозування їх змін, прогно-

зування соціальних процесів. При соціальному моделюванні необхідно орієнтуватись на актуальний стан об'єкта, результати досліджень, тобто моделювати майбутнє, спираючись на знання про теперішнє. В літературі, присвяченій дослідженням змін суспільства, вивченню суспільства майбутнього велика увага приділяється якраз дослідженню головних тенденцій розвитку та рушійних факторів змін. Моделювання суспільства та засноване на ньому прогнозування його подальшого розвитку завжди було актуальною темою в соціальному пізнанні. В працях багатьох учених ми можемо помітити спроби ідентифікувати ключовий фактор суспільних змін, який може бути покладений в основу створення соціальної моделі суспільства майбутнього. В цьому зв'язку цікаво більш детально проаналізувати теоретичні доробки соціологів, філософів, футурологів ХХ століття, оскільки вони активно почали аналізувати зміни та трансформації, що відбувались у суспільстві, говорячи про появу нової моделі суспільства, про постсучасне суспільство. Тут ми не будемо розглядати фантастичні, утопічні ідеї, а в більшій мірі зосередимось на теоріях, які в своїй основі мають аналіз саме актуальних часу їх виникнення станів суспільства, настроїв та тенденцій, а майбутнє розглядають як логічне продовження сучасності.

На сьогоднішній день у соціологічній думці серед теорій, що описують майбутній соціальний лад, можна виділити в якості домінуючих теорії інформаційного суспільства, суспільства постмодернізму та теорії постіндустріального суспільства. У теоріях інформаційного суспільства ключовими виступають його інформаційні та технічні сторони розвитку й існування. Знання, інформація стають ключовими виробничими силами економіки. В сучасних умовах можливо говорити про те, що саме рівень розвитку інформаційних технологій визначає економічну силу держави.

Японський вчений І. Масуда в нових інформаційних технологіях вбачав важливий фактор соціальної трансформації. Він дійшов висновку про те, що, враховуючи зміни, які відбуваються в суспільстві, необхідна перебудова соціальних структур. Можна привести приклад трансформації виробничих відносин, яку викликає все більша автоматизація процесів, що дасть можливість членам суспільства більше уваги приділяти освіті, дозвілливим практикам. Та з іншого боку існує ризик зростання рівня безробіття, що потребує повної перебудови системи освіти відповідно до нових потреб інформаційного суспільства [4, с. 23]. Навіть виходячи з цього прикладу, ми можемо робити певні висновки про те, що ключовим фактором, основою моделі інформаційного суспільства вчені виділяють розвиток технологій, стрімкий технологічний бум, що призводить до виділення домінуючої

ролі в суспільстві інформації та знань.

М. Кастельс у своїх дослідженнях інформаційного суспільства також відзначав стрімкий розвиток суспільних процесів, що відбувався під впливом активного розповсюдження інформаційних технологій. Революція в технологіях спровокувала зміни в соціальних та економічних структурах, де на зміну жорстким та вертикальним структурам прийшли гнучкі горизонтальні мережі. Так, наприклад, змінюється характер трудових відносин, створюються гнучкі організаційні структури підприємств, міжнародні мережі фірм, розвивається традиційна форма роботи, відбувається все більша індивідуалізація праці. Для М. Кастельса всі сфери життєдіяльності людей, починаючи з геополітики великих національних держав та закінчуючи повсякденними взаємодіями, змінюються, поринувши в інформаційний простір. Детермінуючим фактором розвитку М.Кастельс виділяє саме технології, але не говорить про зумовленість вектора їх розвитку. Інформаційні технології створюють картину сучасності, але ще більше вони впливають на створення образу майбутнього [4, с. 27].

М. Кастельс окреслює межі інформаційно-технологічної парадигми. По-перше, сировиною технології є інформація; по-друге, ефекти нових технологій охоплюють всі види людської діяльності; по-третє, інформаційна технологія ініціює мережеву логіку змін соціальної системи. Також важливо те, що інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості, а найбільш важливою для суспільства стає здатність до реконфігурації [4, с. 27].

М. Маклюен відзначав, що активний розвиток та розповсюдження телебачення змінив звички та стиль життя значної частини людства. Через розповсюдження інформаційних технологій світ «стискається» і миттєва передача інформації стає можливою. В цьому зв'язку можна відзначити тезу М. Кастельса про те, що в новому інформаційному суспільстві сама реальність занурена в віртуальні образи.

Проаналізувавши різноманітні концепції інформаційного суспільства, можемо зробити висновок про те, що в такому суспільстві головним джерелом розвитку стають інформація та знання. Рівень та ступінь володіння в кожного члена соціуму останніми впливає на якість життя, суспільний розвиток. Формується нова інформаційна культура, а інформація стає основою людської діяльності.

Одночасно з теорією інформаційного суспільства виникає теорія постмодернізму (А. Тойнбі, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, М. Фуко). Постмодернізм став реакцією представників різних напрямків суспільних наук на все більш зростаючу складність та комплексність суспільства. Незважаючи на те, що межі суспільства модерну досі трактуються по-різному, під постмодер-

ном у найпростішому визначенні розуміють суспільство, що прийшло на зміну суспільства модерну. Дослідники відзначають, що класичні соціологічні теорії вже не можуть пояснити зміст та спрямованість соціальних перетворень в сучасному світі. Ж.Ф. Ліотар відзначає, що реальність постмодерну можна назвати як час недовіри метанарративам, парадигмам, що претендують на істинність та універсальність. Тобто, в суспільстві постмодерну немає потреби у загальній соціологічній теорії, яка давала б адекватне пояснення соціальним змінам, що відбуваються в різних культурах та країнах. Суспільству постмодерну властиві плюралістичність, диференціація, розмивання традицій [6, с. 61].

А. Турен відзначає, що через стрімкий матеріальний та економічний прогрес неминучою є тенденція все більшого розриву соціуму та людини. В постмодерновому суспільстві відходять від форм індустріального виробництва, зростає плюралістичність суспільства, суспільний прогрес набуває багатоваріантного характеру, в соціумі, що змінюється, змінюються норми і цінності кожного окремого індивіда. В межах концепції постмодернізму містяться свідчення про те, що світ змінився, а отже, й індивіди мають змінитись. Однією із головних особливостей суспільства постмодерну є ідея відмови від ідеалу прогресу, соціальні зміни набувають багатоваріантного характеру. Дослідники зосереджуються на вивченні культури, яка стає головним пояснювальним фактором. Основою концепції постіндустріального суспільства є оцінка нового соціуму як такого, що відрізняється від суспільства останніх кількох століть. Відзначається зменшення ролі матеріального виробництва, зміна характеру людської діяльності, модифікація традиційної соціальної структури. Виробництво з усіма його трансформаціями та проблемами стає в центрі уваги прихильників даної теорії.

Д. Белл одним з перших зробив спробу моделювати тенденції розвитку суспільства. Він зробив популярною концепцію «постіндустріального суспільства», де відбувається перехід від індустріальної фази з акцентом на промисловість і виробництво до постіндустріальної соціально-економічної системи, що фокусується на інформаційних технологіях, зростанні долі сфери обслуговування на ринку праці, переходом до консьюмеризму. В межах концепції постіндустріального суспільства Д. Белл фіксує основні тенденції змін у соціальних структурах провідних індустріальних країн. Відбувається перехід від промислового виробництва до сервісної економіки, підвищення значення теоретичних знань як основи рушійних змін, створення нових інтелектуальних технологій, домінування в суспільстві класу професійних технічних спеціалістів [2]. Тобто, в якості основних факторів, що обумовлюють

подальший розвиток суспільства, прихильники концепції постіндустріального суспільства виділяють зміни в сфері економіки, а саме: трансформацію ключових виробничих ресурсів, характеру виробничої діяльності, появу наукоємних технологій.

Аналізуючи концепції, які містять уявлення про майбутнє суспільства, ми можемо виділити певні вектори змін, на яких робить акцент кожен з авторів в більшому чи меншому ступенях. Однак найчастіше кожен науковець виділяє один найбільш важливий фактор розвитку як сучасного суспільства, так і суспільства майбутнього. Проте дослідити специфіку наукових уявлень про майбутнє в повній мірі ми можемо тоді, коли розглянемо не окремо кожну запропоновану з моделей, а комплексно проаналізуємо характерні риси суспільства майбутнього, виділивши напрямки змін для кожної сфери життя суспільства: економічної, політичної, культурної, науково-технічної, соціальної. Ці напрямки змін є комбінацією основних факторів, що характеризують сучасність, та нових тенденцій її розвитку.

Якщо провести певний синтез теоретичних ідей, що стосуються концептуалізації майбутнього на сучасному етапі розвитку суспільства, то можна виділити наступні характерні групи змін, які важливо брати до уваги при побудові соціальних моделей.

В соціальній сфері відбувається стиснення соціального простору, проходять активні процеси глобалізації, які торкаються всіх сфер життя. Посилюється роль засобів масової інформації та комунікації, під їх активним впливом змінюються патерни соціального спілкування. З одного боку, вони сприяють розвитку плюралізму, відкритості суспільства, а з іншого стають одним з ключових важелів конструювання реальності, хаотично впливають на цінності індивідів, формування ідентичностей.

В економічній сфері також стаються радикальні зміни. Виробництво перестає бути основою економіки, його місце займає споживання, що має масовий, всеохоплюючий характер. Основною тенденцією розвитку суспільства стає те, що все перетворюється на товар, відбувається «виробництво потреб», розширюється сфера послуг, адміністрування та менеджменту, що пов'язано перш за все зі стрімким науково-технічним розвитком, який нівелює залучення до виробництва великих людських ресурсів.

Серед рушійних змін у науковій сфері, перш за все, можемо відзначити ідеї відмови від метанарративів, пріоритет практичних знань, конкретних технік та технологій. Стрімкий науково-технічний прогрес приводить до актуалізації теми глобальних ризиків, які він може викликати, як-то: реорганізація всього соціального простору, «шок майбутнього» [7], дискусії про те, які форми прийме суспільство,

досягнувши технологічної сингулярності (В. Віндж, Р. Курцвейл).

У політичній сфері також можна відзначити значущий вплив глобалізації, внаслідок якої відбувається формування транснаціональних еліт, створення однополярного світу, актуалізація ідеї «зіткнення цивілізацій» (С. Хантінгтон), глобальної безпеки. Так, наприклад, У. Бек вводить термін «транснаціональний соціальний простір», де в політичній сфері відбувається розмивання меж національних держав [8, с. 71].

У сфері культури все більше місця займає консьюмеризм, пріоритет форми над змістом, фрагментарність, поверховість, створення глобальної культури та проблематика співвідношення загальнолюдських та національних цінностей в культурі під впливом на неї глобалізації, створення універсальних одиниць культури, культурна гібридизація (Ж.Н. Пітере). Та якщо виходити з того, що кожна підсистема має змогу взаємодіяти з іншими, створювати спільні системи, зміни в одній з них викликають зміни і в інших, всі підсистеми в суспільстві рівні за своєю значущістю і впливають одна на одну, то при аналізі концептуалізації майбутнього важливо враховувати зміни, які відбуваються в таких фундаментальних структурах як політика, економіка, культура, соціальні практики в їх глобальній єдності зі стрімко прогресуючим науково-технічним компонентом.

Наразі ми бачимо, що більшість підходів до концептуалізації майбутнього, моделювання суспільства зосереджує увагу на одній із сфер, в якій відбуваються зміни. Так, наприклад,

І.Д. Тузовський відзначає, що в більшості підходів до дослідження майбутнього є одна загальна проблема – спроба ізольованого дослідження модусів теперішнього та витікаючого з нього близького майбутнього [8, с. 60]

Висновки. Дослідження майбутнього, теоретизування про можливості подальшого розвитку суспільства були актуальними для всіх часів, а прогнозування майбутнього є важливим завданням соціальних наук на сьогодні. Двадцять століття відзначилось суцільними змінами, глобалізацією, активізацією дослідження оптимальних шляхів переходу від існуючої до альтернативної цивілізації. Все це, як відзначають дослідники, особливо актуалізує вивчення майбутнього в усіх проявах. Допомогти в цьому може соціальне моделювання, оскільки воно сприяє виділенню ключових аспектів суспільних змін, факторів та тенденцій, що визначають подальший соціальний розвиток. Соціальне моделювання базується, перш за все, на системному підході до вивчення суспільства та виокремленні базових його характеристик, які обумовлюють подальші зміни. Як метод соціального прогнозування, його можна застосовувати для діагностики та подальшого екстраполювання ключових суспільних тенденцій, що є актуальним у сучасному суспільстві, оскільки воно знаходиться на етапі активних змін, що може викликати негативні наслідки (актуалізація апокаліптичних та есхатологічних поглядів, катастрофізм). Майбутнє можна концептуалізувати як комплексну проблему соціального пізнання, яка потребує для свого вивчення комплексного підходу та застосування специфічних методів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аверина Н. Специфика моделирования социально-исторических процессов [Текст] / Н. Аверина // Власть. – 2010. – № 12. – С. 116-120.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Текст] / Д. Белл. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
3. Бестужев-Лада И.В. Окно в будущее: Современные проблемы социального прогнозирования [Текст] / И.В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1970. – 269 с.
4. Городнова А.А. Информационная культура и информационное общество [Текст]: учебно-методическое пособие / А.А. Городнова. – Нижний Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии госслужбы, 2010. – 174 с.
5. Желтикова И.В. Образ будущего в интерпретации Ф. Полака [Электронный ресурс] / И.В. Желтикова // Современные исследования социальных проблем. – 2013. – № 3 (23). – С. 56-64. – Режим доступа: http://journal-s.org/index.php/sisp/article/view/3201311/pdf_163 - название с экрана.
6. Семашко И.М. «Модерн» / «Постмодерн». История контroversы в работах Ю. Хабермаса и Ж.-Ф. Лиотара [Текст] / И.М. Семашко // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 9: Исследования молодых ученых. – 2010. – № 8-1. – С. 56-64.
7. Тоффлер Э. Шок будущего [Текст] / Э. Тоффлер – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 345 с.
8. Тузовский И.Д. Светлое завтра? Антиутопия футурологий и футурология антиутопий [Текст] / И.Д. Тузовский – Челябинск: ЧГАКИ, 2009. – 312 с.
9. Шеннон Р. Имитационное моделирование систем – искусство и наука [Текст] / Р. Шеннон. – М.: Мир, 1978. – 420 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015

REFERENCES:

1. Averina N. Spetsifika modelirovaniya sotsialno-istoricheskikh protsessov (Specificity of modeling socio-historical processes). *Vlast*, 2010, no. 12, p.p. 116 – 120.

2. *Bell D.* Gryadushee postindustrialnoe obschestvo. Opyit sotsialnogo prognozirovaniya (The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting). Moscow, 2004. 788 p.
3. *Bestuzhev-Lada I.V.* Okno v budushee: Sovremennyye problemy sotsialnogo prognozirovaniya (Window to the future: modern problems of social forecasting). Moscow, 1970. 269 p.
4. *Gorodonova A.A.* Informatsionnaya kultura i informatsionnoe obschestvo: uchebno-metodicheskoe posobie (Information culture and information society: teaching manual). Nizhniy Novgorod, 2010. 174 p.
5. *Zheltikova I.V.* Obraz budushego v interpretatsii F. Polaka (F. Polak's concept «The image of the future»). *Sovremennyye issledovaniya sotsialnykh problem*, 2013, no. 3(23), p.p. 56-64. Regime to access: http://journal-s.org/index.php/sisp/article/view/3201311/pdf_163
6. *Semashko I.M.* «Modern»/»Postmodern». Istoriya kontroverzii v rabotakh Yu. Habermasa i Zh-F. Liotara («Modern»/»Postmodern.» The history of controversy in the work of J. Habermas and JF. Lyotard). *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 9: issledovaniya molodykh uchenykh*, 2010, no. 8-1, p.p. 56-64.
7. *Toffler E.* Shok budushego (Future Shock). Moscow, 2004. 345p.
8. *Tuzovskiy I.D.* Svetloe zavtra? Antiutopiya futurologiy i futurologiya antiutopiy (Bright tomorrow? Distopia of futurology and futurology of distopia). Chelyabinsk, 2009. 312 p.
9. *Shannon R.* Imitatsionnoe modelirovanie sistem – iskusstvo i nauka (Simulation modeling of systems - the art and science). Moscow, 1978. 420 p.

Ковальчук Анастасія Євгеніївна – аспірант
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72
E-mail: k-anastasiya90@yandex.ru

Kovalchuk Anastasiia Evgeniivna – postgraduate
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Av., Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine
E-mail: k-anastasiya90@yandex.ru